

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1949

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ 2008

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΕΡΓΑ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ⁽¹⁾

Στά έργα τῆς παλιότερης νεοελληνικῆς λογοτεχνίας πού μένουν ἀκόμη ἀνέκδοτα καί εἰδικώτερα σ' ἐκεῖνα πού καί αὐτῆ ἡ ὕπαρξή τους δέν εἶναι γνωστῆ καί σέ εἰδικούς ἀκόμη μελετητές, ἀνήκουν, νομίζω, καί τὰ ἔργα πού θά μέ ἀπασχολήσουν στό δημοσίευμα τοῦτο. Πρόκειται γιά δύο τραγωδίες καί ἕνα ἱστορικό ποίημα ἑνός καί τοῦ ἴδιου ποιητῆ, πού παρουσιάζουν μάλιστα καί τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, ὅτι εἶναι ἔργα ἀπολύτως χρονολογημένα. Ἡ μία τραγωδία ἔχει τὸν τίτλο: *Ἰφιγένεια*, ἡ ἄλλη τὸν τίτλο: *Θυέστης* καί τὸ ἱστορικό ποίημα πού ἀναφέρεται στὴν ἄλωση τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ 1715, ἐπιγράφεται *Κλαυθμὸς Πελοποννήσου*. Τὰ ποιήματα αὐτά— καί τὰ τρία— εἶναι ἔργα τοῦ Πέτρου Κατσαίτη ἀπὸ τὴν Κεφαλληνία καί γράφηκαν ἢ πρώτη τραγωδία τὸ 1720, ἢ δεύτερη τὸ 1721 καί τὸ ἱστορικό ποίημα τὸ 1716.

Τὰ ἔργα αὐτά τοῦ Πέτρου Κατσαίτη σώζονται στό χειρόγραφο 28 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης⁽²⁾. Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ τὸ περιγράφει ὁ καθηγητῆς κ. Ἀντώνιος Σιγάλας στό βιβλίο πού δημοσίευσε τὸ 1939: *Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς Μακεδονίας* (σελ. 164-6). Ἀναγράφεται στὴν περιγραφή αὐτῆ ὅτι τὸ χειρόγραφο περιέχει τὰ παραπάνω ἔργα, ἀλλὰ μόνον τοῦ ἱστορικοῦ ποιήματος ἀναφέρεται ὁ συγγραφέας, χωρὶς ὅμως καί νὰ δίνεται τὸ ὄνομά του μὲ ἀκρίβεια. Ὁ κ. Σιγάλας τὸν ὀνομάζει *Κοιζαίτη* ἀντὶ *Κατσαίτη*. Τῶν τραγωδιῶν πάλι δέν ἀναφέρει καθόλου συγγραφέα, μολονότι ἀπὸ τὶς ἔμμετρος ἀφιερώσεις τῶν τραγωδιῶν αὐτῶν μποροῦσε νὰ διαπιστώσῃ ὅτι καί τὰ ἔργα αὐτά ἔχουν γραφῆ ἀπὸ τὸν Πέτρο Κατσαίτη.

Α'. Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΠΕΤΡΟΣ ΚΑΤΣΑΪΤΗΣ

Ἔχω τὴ γνώμη πὼς πρέπει νὰ ταυτίσω με τὸν ποιητῆ μας μὲ τὸν ποιητῆ Πέτρο Κα-

(1) Ἡ μελέτη αὐτὴ ἀνακοινώθηκε σὲ συνεδρία τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας (4 6-1949).

(2) Ἔχω τὴν ὑποχρέωση νὰ εὐχαριστήσω καί ἀπὸ τὸ μέρος τοῦτο τὴν Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης πού μὲ ἔγγραφὸ τῆς (13 Μαρτίου 1949) μοῦ ἀνακοίνωσε ὅτι ἐγκρίνει τὴ δημοσίευση ἀπὸ μένα τοῦ χειρογράφου τοῦτου.

τσαίτη πού ἀναφέρεται ἀπὸ τοὺς Μαρίνο καί Νικόλαο Πινιατόρους στό βιβλίο τους: *Memorie storiche e critiche dell' isola di Cefalonia*, (Corfù 1889). Ἐκεῖ (σ. 197) ἀναφέρεται ἀνέκδοτο ἑλληνικὸ ἔμμετρο ἔργο τοῦ χρονολογημένο στὰ 1738 μὲ τίτλο (σὲ ἰταλικὴ μετάφραση): *Sfioramento cronologico intorno l' isola di Cefalonia*.

Τὶς πληροφορίες αὐτὲς τῶν Πινιατόρων ἐπαναλαμβάνει καί ὁ Ἡλίας Τσιτσέλης στό *Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα* του (τόμ. Α', 1904, σελ. 231) μὲ μόνη τὴ διαφορά πὼς μᾶς δίνει ἐσφαλμένη τὴ χρονολογία κάνοντάς τὴν 1718.

Τὸ παραπάνω ἔργο τοῦ Κατσαίτη κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Τσιτσέλη εἶναι ἀγνωστο ἂν σώζεται κάπου. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ «Ἀπανθίσμα» αὐτὸ ὁ Τσιτσέλης δέν ξέρει ἀλλὰ ἔργα τοῦ Πέτρου Κατσαίτη. Οὔτε ὁ κ. Λεωνίδας Χ. Ζώης στό ἄρθρο του «Κατσαίται» τῆς «Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας» ἀναφέρει πρόσθετες πληροφορίες γιά τὸν Πέτρο Κατσαίτη.

Ἐδῶ πρέπει νὰ προσθέσω ὅτι θεωρῶ ἐσφαλμένη τὴ γνώμη τοῦ Εὐγενίου Ρίζου Ραγκαβῆ (*Livre d'or de la noblesse ionienne*, Athènes 1926), πού (σ. 105) ταυτίζει τὸν ποιητῆ τοῦ «Ἀπανθίσματος» μὲ τὸν Πέτρο Κατσαίτη τοῦ κλάδου τῶν Αραγιόνατο, πού γεννήθηκε στὰ 1718 καί πέθανε στὰ 1763. Ὁ ποιητῆς, ὅπως θά φανῆ ἀμέσως πὸ κάτω, γεννήθηκε πολὺ νωρίτερα ἀπὸ τὸ 1718.

Ἡ γνωριμία μας σήμερα μὲ ὀρισμένα τουλάχιστο ἀπὸ τὰ ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ Κατσαίτη μᾶς δίνει καί βιογραφικὲς γι' αὐτὸν πληροφορίες. Πράγματι ἀπὸ τὴν ἔμμετρη προσφώνηση τοῦ ποιητῆ πρὸς τὸν «φιλομαθῆ ἀναγνώστην», προσφώνηση πού στό χειρόγραφο βρίσκεται, μετὰ τὸ κείμενο τοῦ ποιήματος «*Κλαυθμὸς Πελοποννήσου*» (φ. 68ν), μαθαίνομε ὅχι μόνον πὼς ὁ ποιητῆς γεννήθηκε στὴν Κεφαλληνία, ἀλλὰ καί ὅτι, ἀγνωστο σὲ ποιά ἡλικία, ἐγκαταστάθηκε στὴν Πελοπόννησο. Γι' αὐτὴν, τὴν Πελοπόννησο, μᾶς λέει ὁ Κατσαίτης στὴν παραπάνω προσφώνησή του πὼς τὸν «*ἔθρεψε σὲ μάνα*» του καί πὼς τὸν «*ἐγλυκοβύζαξε*». Προσθέτει μάλιστα πὼς ἔζησε ἐκεῖ ὀλόκληρη

εἰκοσπενταετία. Δὲν ξέρομε δμως τί ἐννοεῖ μὲ τὸ δεύτερο ἀπὸ τοῦς δύο παρακάτω στίχους του, ποὺ περιέχονται στὴν ἴδια προσφώνηση :

*Εἴκοσι πέντε καὶ πλιὸ χρόνους στὴν ἀγκα-
[λιά της
μ' ἔθρεψε καὶ μ' ἐτίμησε κάλλι' ἀπὸ τὰ
[παιδιά της.*

Νὰ εἶχε ἄραγε καταλάβει ἐπίσημα ἀξιώματα ὁ Κατσαΐτης στὴν Πελοπόννησο ; Δὲν τὸ ξέρομε.

Καθὼς μαθαίνομε ἀπὸ τὸν ἴδιον ποιητὴ ἔμεινε μέσα στὸ Ναύπλιο τὸν καιρὸ τῆς πολιορκίας τοῦ ἀπὸ τοῦς Τούρκους. Μετὰ τὴν ἄλωση (Ἰούλιος 1715) ὁδηγήθηκε αἰχμάλωτος στὰ Χανιά τῆς Κρήτης. Ἐμεινε σκλάβος στὸ νησί ὁ Κατσαΐτης δύο χρόνια καὶ ἐκεῖ στὶς 10 Ἰουνίου 1716 ἐτελείωσε τὴ συγγραφή τοῦ ποιήματός του «*Κλαθμὸς Πελοποννήσου*». Εὐτυχῶς γι' αὐτόν, ὁ ἀγὰς ποὺ τὸν εἶχε ἀγοράσει φάνηκε φιλόανθρωπος ἀπέναντί του. Τὸν ἄφησε νὰ περιοδεύσῃ στὴν Κρήτη γιὰ νὰ μαζέψῃ τὸ ποσὸ ποὺ χρειάζονταν γιὰ τὴν ἐξαγορά του. Τὸ ποσὸ αὐτὸ τὸ ἔδωσε στὸν κύριό του καὶ πέτυχε τὴν ὀριστικὴν του ἐλευθερίαν. Ἔτσι ὁ Πέτρος Κατσαΐτης περιηγήθηκε ὀλόκληρο τὸ νησί, ὅπως ὁ ἴδιος μᾶς λέει, τὰ κάστρα καὶ τὰ μοναστήρια του, ἀνέβηκε στὸν Ψηλορείτη καὶ ἐπισκέφτηκε τὸ «*Λαβύρινθο*» καὶ τὴ Γορτύνη.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του (1717-18) ὁ ποιητὴς γύρισε στὴν πατρίδα του τὴν Κεφαλληνίαν. Τότε ἀκριβῶς ἔγραψε καὶ τὴν ἀφιέρωση τοῦ «*Κλαθμοῦ*» στὸν κόμιτα Μεταξᾶ (στίχοι 102), καθὼς καὶ μιὰ προσφώνηση (αὐτὴν ποὺ ἀνάφερα παραπάνω) πρὸς τὸν «*φιλομαθῆ ἀναγνώστην*» τοῦ ποιήματός του (στίχοι 56).

Ποῖος εἶναι ἄραγε ὁ κόμης αὐτός Μεταξᾶς ; Ξέρομε πῶς ἡ οἰκογένεια τῶν Μεταξᾶδων τιμῆθηκε μὲ τὸν τίτλο τοῦ κόμιτος στὰ 1691, τότε ποὺ ἔγινε κόμης ὁ Ἀναστάσιος Μεταξᾶς. Αὐτὸς γιὰ τὰ πολεμικά του κατορθώματα καὶ τὶς τιμὲς ποὺ τοῦ ἀπονεμήθηκαν ἀπόχτησε μεγάλο κύρος, ἀλλὰ μὲ τὴ ρωσοφιλίαν του ἔγινε ὑποπιτὸς στοὺς Βενετούς. Ὁ Ἀναστάσιος πέθανε τὸ 1714. Ἐπομένως δὲν μπορεῖ αὐτὸς νὰ εἶναι ὁ Μεταξᾶς ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἀφιέρωση. Ἴσως ὁ Κατσαΐτης νὰ ἀπευθύνεται στὸ γιὸ τοῦ Ἀναστασίου, τὸν Ἀντρέα Μεταξᾶ, ποὺ τὸν βρίσκομε μὲ τὸν τίτλο τοῦ κόμιτος στὰ χρόνια 1722 καὶ 1725. (1)

Στις 25 Μαΐου 1720 (2) στὸ Ἀργοστόλι τελειώνει ὁ ποιητὴς τὴν τραγωδίαν του «*Ἰφιγένεια*», τὴν πρώτη χρονολογικὰ ἀπὸ τὶς τραγωδίαις ποὺ ἔγραψε. Τὸ ἔργο του αὐτὸ τὸ ἀφιέρωσε ὁ ποιητὴς στὸ Σπυρίδωνα Κα-

τσαΐτη, ποὺ ρητὰ τὸν ὀνομάζει συγγενῆ του καὶ τὸν χαρακτηρίζει «*ρήτορα ἀξιώτατον*». Ἴσως ὁ Κατσαΐτης αὐτὸς νὰ πρέπη νὰ ταυτιστῆ μὲ τὸ Σπυρίδωνα ἐκεῖνο Κατσαΐτη ποὺ ἀναφέρεται (3) ὡς στρατιωτικὸς καὶ διοικητικὸς ἀξιωματοῦχος, ἀλλὰ ποὺ δὲν ἔχομε ἀκριβῶς καθορισμένη τὴ χρονολογία του.

Λίγο πιὸ ὕστερα ὁ Κατσαΐτης ἀρχίζει νὰ γράφῃ τὴ δεύτερη τραγωδίαν του ἀπὸ τὸν ἴδιον μυθολογικὸν κύκλον, τὸ «*Θυέστη*», ποὺ τὸν ἔχει ἔτοιμο τὸν Ἰούλιον τοῦ 1721.

Ὡς πρὸς τὴν πατρότητα τῶν ἔργων αὐτῶν, εἶναι ἀναμφισβήτητο πῶς προέρχονται ἀπὸ τὸν Πέτρον Κατσαΐτη. Εἶναι ἀλήθεια πῶς στὸν τίτλον τοῦ «*Κλαθμοῦ τῆς Πελοποννήσου*» δὲν ἀναφέρεται ρητὰ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα. Λέγεται ἀπλῶς πῶς τὸ ἔργο γράφηκε «*ἀπὸ τιναν φιλαλήθη*» καὶ ἀναφέρεται μονάχα ἡ χρονολογία ποὺ συμπληρώθηκε, ποὺ τέλειωσε τὸ ἔργο (Ἰούλιος 1716). Καὶ ὁμοίως ποιὸς ἔγραψε τὸ ποίημα δηλώνεται καθαρὰ στὴν προσφώνηση πρὸς τὸν «*φιλομαθῆ ἀναγνώστην*», ποὺ στὸ χειρόγραφο ἀκολουθεῖ μετὰ τὸ κείμενον τοῦ ποιήματος. Ὅτι τὴν προσφώνηση αὐτὴ τὴν ἔγραψε ὁ ποιητὴς μετὰ τὴ συγγραφήν τοῦ «*Κλαθμοῦ*» καὶ προτοῦ γράψῃ τὴν «*Ἰφιγένειαν*» εἶναι βέβαιον. Γιατὶ μιλῶντας ἐκεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του κάνει λόγο γιὰ τὴν αἰχμαλωσίαν του καὶ γιὰ ἓ ν α ποίημα—ἐκεῖνο ποὺ ὡς τότε εἶχε γράψῃ.

Γιὰ τὴν «*Ἰφιγένειαν*» ρητὰ λέει ὁ ποιητὴς στὴν ἀφιέρωσιν τοῦ ἔργου του στὸ Σπυρίδωνα Κατσαΐτη πῶς εἶναι δικό του ἔργο. Ρητὰ κατονομάζεται ὁ ποιητὴς καὶ στὴν ἀφιέρωσιν τῆς ἄλλης τραγωδίας του, τοῦ «*Θυέστη*». Ἄν θυμηθοῦμε πῶς προκειμένου γιὰ παλιότερα καὶ καμιά φορὰ σημαντικώτερα ἔργα δὲν ξέρομε οὔτε αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα τους καὶ πῶς τὰ χρονολογοῦμε μὲ ὑποθέσεις, πρέπει βέβαιον νὰ εἴμαστε ἱκανοποιημένοι ἀπὸ τὶς πληροφορίες ποὺ μᾶς διασώθηκαν σχετικὰ μὲ τὸν Πέτρον Κατσαΐτη καὶ τὴ χρονολόγησιν τῶν ἔργων του (4).

Β'. ΤΑ ἜΡΓΑ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΚΑΤΣΑΪΤΗ

1.— «*Ὁ Κλαθμὸς τῆς Πελοποννήσου*».—Τὸ ποίημα τοῦτο κρατᾶ στὸ χει-

(3) Βλ. Ἡλία Τσιτσέλη: *Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα*, τόμ. Α', σελ. 230-1.

(1) Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσω πῶς ὁ Πέτρος Κατσαΐτης—Μανταλαῶς, χειροτονημένος ἀναγνώστης ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου Σωφρόνιον Κουτούβαλη καὶ ἀντιγραφέας στὰ 1776 ἐκκλησιαστικοῦ μουσικοῦ χειρογράφου (βλ. Δ. Παπαγιαννοπούλου: Πέτρος Κατσαΐτης, περ. Αἰ Μουσ. σελ. τ. 39, φύλλ. 874 τῆς 30.6.1931) δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη καμιά σχέση μὲ τὸν ποιητὴ Πέτρον Κατσαΐτη καὶ γιὰ ἄλλους λόγους, ἀλλὰ καὶ γιατί στὰ χρόνια τῆς ἀρχιεπισκοπίας τοῦ Κουτούβαλη (1759—81), καὶ ἂν ζοῦσε ἀκόμη ὁ ποιητὴς Πέτρος Κατσαΐτης, θὰ ἦταν τουλάχιστον 75 χρόνων, σὲ ἡλικίαν δηλαδὴ ποὺ δὲν μπορούσε νὰ χειροτονηθῆ ἀναγνώστης. (Γὴν πιὸ πάνω παραπομπῆ τῆς χρωστῶ στὸ φίλον κ. Δικαῖον Βαγιακάκον).

(1) Βλ. Ἡλία Τσιτσέλη: *Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα*, τόμ. Α', σελ. 406, 409.

(2) Ὁ κ. Σιγάλας (δ.π.σ. 165) λαμβασμένα διαβάσει: 1708.

ρόγραφο τὰ φύλλα 14r—69v. Γιά τὸ χρόνο καὶ τὸν τόπο τῆς συγγραφῆς τοῦ ἔκταμο λόγου προηγουμένως. Ὁλόκληρος ὁ τίτλος τοῦ εἶναι «*Ἱστορία καλουμένη Κλαθμός Πελοποννήσου*». Τὸ ἔργο ἀποτελεῖται ἀπὸ προοίμιον (μὲ τὸν τίτλο: «*Ἰκεσίας προοίμιον*») ἀπὸ ἐνενηντα δεκαπεντασύλλαβους στίχους. Ἀκολουθεῖ πρόλογος, ποὺ τὸν συγκροτοῦν ἑβδομήντα ὀκτῶ στίχοι ἐννεασύλλαβοι. Ἐπειτα ἔρχονται τὰ τρία μέρη τοῦ κυρίως ποιήματος: τὸ πρῶτον ἀπὸ ἐνιακόσους τέσσερεις, τὸ δεύτερον ἀπὸ ἐνιακόσιους τριάντα τέσσερεις καὶ τὸ τρίτον ἀπὸ ἑφτακόσους τριάντα ἕξι ἐνδεκασύλλαβους πάντοτε στίχους. Μετὰ τὸ καθαυτὸ ποίημα ἀκολουθεῖ προσφώνηση πρὸς τὴ Μοῦσα ἀπὸ ἑβδομήντα δύο ἐνδεκασύλλαβους ἐπίσης στίχους. Ἐρχεται κατόπιν ἡ ἀφιέρωση τοῦ ποιήματος στὸν κόμιστᾶ Μεταξᾶ ἀπὸ ἑκατὸν δύο δεκαπεντασύλλαβους τῆς φορᾶ αὐτῆς στίχους. Ὁ ποιητὴς ἔκρινε καλὸ νὰ ἀποταθῆ καὶ στὸν ἀναγνώστη τοῦ μὲ πενήντα ἕξι δεκαπεντασύλλαβους καὶ πάλι στίχους, ποὺ μᾶς διαφωτίζουν σχετικᾶ μὲ τὸν ποιητὴ καὶ τὶς συνθηκῆς ποὺ γράφηκε τὸ ποίημα. Τέλος ἀκολουθοῦν δώδεκα κακόζηλοι ἐνδεκασύλλαβοι στίχοι, ποὺ ἀσφαλῶς δὲν προέρχονται ἀπὸ τὸν ποιητὴ καὶ ποὺ μᾶς μιλοῦν γιὰ τὸ ποίημα, γιὰ τὸ χρόνο καὶ τὸν τόπο τῆς συγγραφῆς τοῦ καὶ γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν στίχων τοῦ, ποὺ ὁμοίως δὲν ἀριθμοῦνται μὲ ἀκρίβεια. Πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ ἔχωμε ὑπ' ὄψιν μᾶς ὅτι ὁ συντάκτης τοῦ ἐμμέτρου αὐτοῦ ὑπομνήματος, δταν κἀνῃ λόγο γιὰ στίχους, δὲ δίνει στὴ λέξη τῆς γνωστῆς τῆς σημασίας, ἀλλὰ ἐννοεῖ δίστιχα· χρησιμοποιεῖ δηλαδὴ τὴ λέξη «βέρο» (=στίχος) μὲ σημασία ποὺ καὶ ἀπὸ ἄλλες μαρτυρίες τὴν ξέρομε.

2.—*Ἡ «Ἰφιγένεια»*.—Τὸ ἔργο τοῦτο κατέχει τὰ φύλλα 72v—147v τοῦ χειρογράφου. Γιά τὸ χρόνο καὶ τὸν τόπο τῆς συγγραφῆς καὶ τῆς τραγωδίας αὐτῆς μίλησα παραπάνω. Ἡ ἀφιέρωση τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸ συγγραφέα τοῦ στὸ συγγενῆ τοῦ Σπυρίδωνα Κατσαῖτη ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑκατὸν τριάντα δύο δεκαπεντασύλλαβους στίχους. Μετὰ ἕναν πρόλογο ἀπὸ διακόσους δεκαῆξι στίχους ἀκολουθοῦν οἱ πέντε πράξεις τῆς τραγωδίας μὲ στίχους ἢ καθεμιά κατὰ σειρά διακόσους σαράντα, ἑφτακόσους σαράντα, ἑξακόσους τριάντα δύο, ἑφτακόσους δεκαῆξι χιλίους ἑκατὸν πενήντα ἕξι. Ὁ Κατσαῖτης ἔγραψε καὶ «Ἐπίλογο» στὴν τραγωδίαν τοῦ ἀπὸ στίχους εἴκοσι τέσσερεις καὶ στοὺς στίχους αὐτοὺς κατονομάζει τὸν ἑαυτοῦ καὶ δικαιολογεῖται γιὰ κάποια τροποποίηση ποὺ ἔκαμε στὸ μῦθο τῆς τραγωδίας. Ἐπομένως ἡ τραγωδία μὲ δλα τὰ σχετικὰ μ' αὐτὴν ἔμμετρα κομμάτια ἔχει στίχους τρεῖς χιλιάδες ὀχτακόσους πενήντα ἕξι.

Ἡ «Ἰφιγένεια» εἶναι κλασικιστικὴ τραγωδία κατὰ τὸ πρότυπον ποὺ ἔδωσε ἡ Ἰταλικὴ Ἀναγέννησις. Εἶναι γνωστὸ πῶς τὸ εἶδος τὸ ἐγκαινιάζει ὁ Ἰταλὸς ποιητὴς

Trissino (1478 - 1550), ποὺ τελειώνει τὴ «*Sofonisba*» τοῦ 1515, ἕνα ἔργο ποὺ εἶχε μεγάλη ἀπήχησις στοὺς μεταγενέστερους τραγικοὺς ποιητῆς. Παράλληλα ἐργάζεται καὶ ὁ Ἰωάννης Rucellai (1475 - 1525), ποὺ διασκευάζοντας τὴ σοφὸκλείαν «Ἀντιγόνη» γράφει τὴ *Rosmunda* καὶ διασκευάζοντας τὴν «Ἰφιγένειαν ἐν Ταύροις» γράφει τὸν *Oréstes*. Ἄλλος ποιητὴς, ὁ Λουδοβίκος Martelli ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν Ἡλέκτρα τοῦ Σοφοκλῆ γράφει τὴν *Tullia*. Τὸ εἶδος τὸ χαρακτηρίζει ἀναμφισβήτητη μονοτονία, ποὺ θὰ θελήσῃ νὰ τὴν θεραπεύσῃ ὁ περίφημος Giraldi (1504 - 73) μὲ τὴ δημιουργίαν τῆς τραγωδίας μὲ τὸ στοιχεῖον τοῦ «τρομεροῦ». Ὁ Giraldi παρουσιάζει νέον πρότυπον τοῦ τραγικοῦ εἶδους, τὴν *Orbecche* (1541).

Ἡ «Ἰφιγένεια» τοῦ Κατσαῖτη ἀνήκει πῶς πολὺ στὸ εἶδος τῆς τραγωδίας ποὺ καλλιέργησε ὁ Trissino. Ἀλλὰ στὸ ἔργο τοῦ Κατσαῖτη παρεμβάλλεται στὸ τέλος μὲ μεγάλη ἀδεξιότητα τοῦ ποιητῆ καὶ δευτέρη ὑπόθεσις μὲ κωμικὸν αὐτῆς χαρακτήρα, ποὺ ὀδηγεῖ τὸ δράμα σ' ἐκεῖνον ποὺ λέμε «αἰσιο τέλος». Δὲν πρέπει ὁμοίως νὰ ξεχνοῦμε ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ ἀποτυχημένου αὐτοῦ νεωτερισμοῦ δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Κατσαῖτη. Γιατὶ εἶναι γνωστὸ πῶς ὁ Giraldi θέλησε νὰ δείξῃ ὅσον τραγικὸς ποιητὴς κάποιαν ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τὰ κλασσικὰ πρότυπα τοῦ μὲ τὸ νὰ βάζῃ σὲ ὀρισμένες τραγωδίας τοῦ καὶ δευτέρη ὑπόθεσις καὶ αἰσιο τέλος. Ἐτσι ἐκλόνηζε κατὰ ἕνα τρόπο τὶς ἐνόητες τῶν τύπων καὶ χρόνου καὶ δὲν ἔδινε στὸ χορὸν τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρεμβαίῃ στὸ διάλογο, ἀλλὰ περιορίζε τὴ δικαιοδοσίαν τοῦ στα διαλείμματα μεταξὺ τῶν πράξεων τοῦ ἔργου (1).

3.—*Ὁ Θυέστης*.—Ἡ τραγωδία «*Θυέστης*», ποὺ στὸ χειρόγραφο κατέχει τὰ φύλλα 148r—192v, εἶναι πολὺ πῶς σύντομη ἀπὸ τὴν «Ἰφιγένειαν». Ὑπάρχει καὶ ἐδῶ ἀφιέρωση τῆς τραγωδίας ἀπὸ ἐνενηντα δύο στίχους. Τὸν πρόλογο τῆς τραγωδίας τὸν ἀπαγγέλλει ἡ Δικαιοσύνη καὶ τὸν ἀποτελοῦν ἑκατὸν ἐνενηντα ὀκτῶ στίχοι. Ἡ καθαυτὸ τραγωδία, πεντάπραχτη βέβαια, ἀποτελεῖται συνολικᾶ ἀπὸ δύο χιλιάδες ἑκατὸν σαράντα στίχους. (Ἡ πρώτη πράξις ἀπὸ διακόσους ὀγδόντα δύο, ἡ δευτέρη ἀπὸ τετρακόσους δύο, ἡ τρίτη ἀπὸ τριακόσους ἑβδομήντα δύο, ἡ τέταρτη ἀπὸ διακόσους ἑβδομήντα δύο καὶ ἡ πέμπτη ἀπὸ ὀχτακόσους δώδεκα).

Γραμματολογικᾶ ὁ «*Θυέστης*» ἀνήκει στὴν κατηγορίαν τῶν τραγωδιῶν ποὺ γράφονται στὴν Ἰταλία καὶ ἐν μέρει καὶ στὶς ἄλλες χώρες μὲ μίμηση τῆς *Orbecche* τοῦ Giraldi (1541), τοῦ ἔργου δηλαδὴ ποὺ ἔδωσε τὴν ἀ-

(1) Ὁ φίλος κ. Γ. Κασιμπαλῆς μὲ παραπέμπει σὲ σημείωμα τοῦ Φώτου Πολίτη δημοσιευμένον στὴν ἐφημ. «Πολιτεία» τῆς 19-4-1920. Ὁ Φ. Πολίτης εἶχε γνώσιν τοῦ χειρογράφου τοῦ Κατσαῖτη, ἀναλύει μάλιστα στὸ σημείωμά του τὴν κωμῶδιαν ποὺ παρεμβάλλεται, ὅπως εἶπα, στὴν τελευταίαν πράξι τῆς «Ἰφιγένειας».

φορμὴ καὶ στὸ δικό μας τὸ Χορτάτζη νὰ γράψῃ τὴν «Ἐρωφίλη» του. Γνωστός εἶναι ὁ ἀποτρόπαιος χαρακτήρας ὀρισμένων τουλάχιστο σκηνῶν τοῦ ἔργου τοῦ Giraldi, ἔργου ποῦ εἶναι ἄλλωστε βαθύτατα ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὸ μῦθο τοῦ Θυέστη, ἕναν μῦθο ποῦ ὑπόκειται ἐντελῶς στὸ ἔργο τοῦ Κατσαίτη. Μὲ μίμηση τῆς *Orbecche* πολλοὶ Ἴταλοὶ συγγραφεῖς γράφουν ἀνάλογα, λιγώτερο ὅμως γνωστὰ ἔργα, ὅπως π.χ. ὁ Speroni τὸ ἔργο *Canace*, ὁ Grotto τὸ ἔργο *Dalida* καὶ ἄλλοι ἄλλα.

Ξέρομε πὼς οἱ Ἴταλοὶ ὕστερ' ἀπὸ πολλὰς ἀποτυχεμένες προσπάθειές τους στὸ πεδίο τῆς τραγωδίας στὸ δέκατο ἕβδομο αἰῶνα καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ δεκάτου ὀγδόου ἐπιχειροῦν μίαν ἀναγέννηση τῆς τραγωδίας τους μὲ τὴ μίμηση ποῦ κάνουν τοῦ Ρακίνα κυρίως καὶ τοῦ Corneille. Ὁ δικός μας Κατσαίτης, τουλάχιστο ὅταν τὸ 1721 ἔγραφε τὸ «Θυέστη» του, δὲν εἶχε ὑπ' ὄψιν του παρὰ τὴν ἰταλικὴ τραγωδία τῶν παλιότερων αἰῶνων καί, ὅπως εἶδαμε, τοῦ τύπου τῆς *Orbecche*. Εἰδικώτερη ἔρευνα τῶν πηγῶν τοῦ *Θυέστη* ἴσως δεῖξῃ πὼς εἶναι μίμηση ἢ διασκευὴ ἰταλικῆς τραγωδίας τῆς Ἀναγέννησης, ποῦ γράφηκε πιθανῶς μὲ μίμηση τῆς τραγωδίας «*Θυέστης*» τοῦ Σενέκα, τοῦ Λατίνου δηλαδὴ ποιητῆ ποῦ κατὰ σύστημα τὸν ἐμιμοῦνταν οἱ Ἴταλοὶ τραγικοὶ τὰ χρόνια ἐκεῖνα.

Γ'. ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΗ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ

Σὲ εἰδικὴ μελέτῃ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ δεῖξῃ τί προσφέρει ὡς ἱστορικὴ πηγὴ τὸ ποίημα τοῦ Κατσαίτη «*Κλαθμὸς Πελοποννήσου*» (1). Ὅπως δὴποτε ἀπὸ ἀποψη λογοτεχνικὴ τὸ ἔργο αὐτὸ ὄχι μόνον δὲν ὑστερεῖ ἀν συγκριθῇ μὲ ὁμοειδῆ του ἔργα, ἀλλὰ εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ καὶ μάλιστα ἀσύγκριτα ἀνώτερο ἀπὸ τὸ γνωστὸ ποίημα τοῦ Μάνθου Ἰωάννου: «*Συμφορὰ καὶ Αἰχμαλωσία Μορέως*», τὸ ποίημα δηλαδὴ ἐκεῖνο ποῦ πραγματεύεται τὸ ἴδιο θέμα, τὴν κατάκτηση τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ὡς πρὸς τὰ ἄλλα δύο δημιουργήματα τοῦ Κατσαίτη, ἀν ἀφήσωμε κατὰ μέρος τὰ ἀξιολογώτερα ἔργα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας,

(1) Γιά τὴν ἀνάκτηση τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τοὺς Τούρκους (1715) βλ. εἰδικὴ μελέτῃ τοῦ Μιχ. Β. Σακελλαρίου («Ἑλληνικά», τόμ. 9 <1936> σελ. 221-240).

(Τὸ τέλος στὸ ἐρχόμενο)

τὸν Ἐρωτόκριτο, τὴ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, τὴν Ἐρωφίλη, τὸ Γύπαρη, τὴ Βοσκοπούλα, μποροῦν τὰ δύο αὐτὰ ἔργα τοῦ Κατσαίτη ἀφοβα νὰ τοποθετηθοῦν ἀξιολογικῶς δίπλα στὰ ὑπόλοιπα θεατρικὰ καὶ ἄλλα ἔργα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας. Γιατὶ ἀσφαλῶς δὲν εἶναι κατώτερα οὔτε ἀπὸ τὸ *Στάθη*, οὔτε ἀπὸ τὸ *Ζήνωνα*, οὔτε ἀπὸ τὸ *Φορτουνάιο*, οὔτε βέβαια ἀπὸ ἄλλα λιγώτερο σημαντικὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Μέσα πάλι στὰ λογοτεχνήματα τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνα δὲν μποροῦν τὰ ἔργα τοῦ Κατσαίτη παρὰ νὰ πάρουν ἐντελῶς ξεχωριστὴ θέση. Εἶναι τὰ μοναδικὰ σχεδὸν ἐκτενέστερα λογοτεχνήματα τοῦ αἰῶνα τους. Γιατὶ μονάχα κατὰ τὰ τέλη τῆς δεκάτης ὀγδῆς ἑκατονταετηρίδας πρόκειται νὰ γίνουν στὴ Ζάκυνθο κάποιες ἀξιοπρόσεχτες προσπάθειες, ἰδίως στὸν τομέα τῆς κωμῆς. Καὶ μέσ' ἀπ' αὐτὲς τίς προσπάθειες, ὅπως ξέρομε, θὰ ξεχωρίσῃ τὸ ἔργο τοῦ Γουζέλη ὁ «*Χάσης*». Ἡ ἄλλη παραγωγὴ τοῦ αἰῶνα ὕστερεῖ καταπληχτικὰ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς λογοτεχνικῆς ποιότητος.

Ἄλλ' ἄς ἐξετάσωμε τὴν «*Ἰφιγένεια*», καὶ τὸ «*Θυέστη*» ὡς τραγωδίες. Βασικὸ βέβαια μειονέκτημα τοῦ πρώτου ἔργου εἶναι ἡ προσθήκη στὴν τραγικὴ του ὑπόθεση καὶ μιᾶς δεύτερης μὲ κωμικὴ χροιά. Γιατὶ ἡ προσθήκη αὐτὴ ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος δίνει μάκρος μὲ τρόπο ἀποτυχεμένο στὸ ἔργο, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος διασπᾷ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ θεατῆ ἢ τοῦ ἀναγνώστη καὶ τὸν παρασύρει στὴν παρακολούθηση καὶ δεύτερου, νὰ ποῦμε, ἔργου. Ἀλλὰ καὶ ἀλλιῶς, ὡς τραγωδίες τὰ δύο αὐτὰ ἔργα *Ἰφιγένεια* καὶ *Θυέστης* ἔχουν πολλὰ τεχνικὰ ἐλαττώματα. Τὸ φαινόμενο ὅμως αὐτὸ δὲν τὸ βλέπομε μονάχα στὰ ἔργα τοῦ Κατσαίτη, οὔτε καὶ μόνον στὰ ὁμοειδῆ ἑλληνικὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς. Ἐδῶ ἴσως εἶναι χρήσιμη μιὰ σύντομη ἱστορικὴ ἀναδρομὴ.

Τὸ δέκατο ἔχτον αἰῶνα οἱ Ἴταλοὶ δημιουργοῦν τὴν ἰταλικὴ τραγωδία σὲ γλώσσα λαϊκῆ. Ὁ *Sofonisba* τοῦ Trissino γράφεται, ὅπως εἶδαμε, τὸ 1515 καὶ τυπώνεται τὸ 1524. Ἡ *Rosmunda* τοῦ Rucellai δημοσιεύεται τὸ 1525. Ἡ *Orbecche* τοῦ Giraldi παραστάνεται τὸ 1541. Οἱ Ἴταλοὶ παρ' ὅλη τους τὴν προσπάθεια ἐρμηνεύουν τὴν ἀρχαιότητα κατὰ τὸ δικό τους βέβαια πνεῦμα. Δὲν ἀντιλαμβάνονται παρὰ τὰ ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀρχαίας τραγωδίας.

Ε. ΚΡΙΑΡΑΣ

